

Hogy a tüvel festett képeknek hasonmásai, előmintái és a mesterség technikája Németalföldre vezet, az nem bizonyítja, hogy a casula ott is készült. Magyar gyöngyfűzők megfordultak a *burgundi herczeg* udvarában, így István az 1384—1417-ik években.¹

A középkorban a plagium ismeretlen fogalom volt s például képíróink, képfaragóink itt-ott kevés változtatással, hűen másolták mestereik műveit, úgy Kis-Szebenben, Bártfán, mint Lőcsén vagy Kassán, a mit a felsorolt városokban levő templomok oltárképei hangosan hirdetnek; a mint hogy ez a czéhek szelleméből sarjadzott; mert például, hogy mit készítsen a legény remekbe, a czéhszabályzat előre megszabta; a ki ettől eltért, érzékeny bírságban marasztaltatott el.

Az egyetlen nehézséget a casulán levő felirat okozza. Nem valószínű, hogy a donator külföldön szerezte meg az értékes öltözetet. Ez a papi ruha a reformáció viharai alatt meghuzódott a Homonnay Drugethek várában s a reája kedvező idők beálltával visszakerült — ismét ajándékképpen — az istenitisztelet fényének emelésére; a Barkóczyak asszonyai a vallásosságnak buzgó ápolói voltak az 1665-ik évben Barkóczy Mária a kassai szent Erzsébet egyháznak ajánl fel egyházi ékességeket.

A sztropkó: casuláról dr. Czobor Béla is megemlékezett az ezredéves kiállításról szóló munkában s kicsinyített képe megjelent 1904-ben a százéves kassai egyházmegye emlékkönyvében.

Kemény Lajos.

ÚJABB ADATOK «ATTAVANTESTŐL FESTETT CORVIN-CODEXEK»-RŐL.

Huszonegy évvel ezelőtt, az «Archæologiai Értesítő» 1885-ik folyamában,² egy incidens alkalmából, «*Attavantestől festett Corvin-codexek*», cím alatt, összeállítottam azoknak a Corvin-codexeknek bibliografiai jegyzékét, melyeket — irodalmi jegyzeteim szerint — Mátyás király könyvtára számára, Attavantes, a hirneves firenzei miniátor 1485—1490-ig festett s a melyeket az eddigi bibliografiai nyomozások a szakirodalomban 1885-ig hoztak napfényre.

Czikkem megírására, a berlini «*Kunstfreund*» 1885-iki folyamának 20-ik száma adott alkalmat, melyben Venturi A. műtörténész úr, a modenai esztei könyvtár Corvin-codexeiről értekezvén, ezek közt 10 *Attavantestől festett Corvin-codexet állapított meg.*

Tekintve, hogy a Corvina maradványainak nyomozásával 1877 óta szakszerűen foglalkozom, ezeknek felderítése érdekében 1878-ban, a modenai esztei könyvtár kéziratait, ezek közt első sorban, a Corvina maradványait, a M. Nemzeti Múzeum megbízásából³ három hétig a helyszínén behatóan tanul-

¹ L. Arch. Ért. 1901. évf.

² 381—387 ll.

³ L. Fraknói V. «Két hét Olaszország könyv- és levéltáraiban.» «Magyar Könyv-szemle» 1878. 140. l.

mányoztam, ezen idő alatt minden nap reggeli nyolcz órától kezdve, délután négy óráig a könyvtár egész kézirat készletét darabról darabra, egyenkint alaposan megvizsgáltam, modenai tanulmányutam eredményéről, illetőleg az esztei könyvtár Corvin-codexeiről, a Nemzeti Múzeum igazgatóságának, bevett szokás szerint, részletes jelentést tettem, mely egész terjedelmében az «Ellenőr» 1878 jun. 24-iki esti lapjában megjelent, ez a körülmény arra indította e folyóirat érdemes szerkesztőjét, hogy felszólított reflectálják mint specialista a berlini «*Kunstfreund*» említett közleményére, Venturi A. úrnak a cikkben közölt positiv adatait, az ügy érdekében, a magam irodalmi jegyzeteivel egészítsem és bővítsem ki, esetleg annak tévedésen alapuló egyes állításait az «Archæologiai Értesítő»-ben igazítsam helyre.

Készséggel engedtem az ügybarát ezen megtisztelő felhívásának s a berlini cikkre irt észrevételemet, «*Attavantestől festett Corvin-codexek*» című cikkemben foglaltam össze, mely az «Arch. Értesítő» 1885-ik folyamában (381—387 l.), továbbá a «Magyar Könyvszemlé»-ben és német nyelven a «Centralblatt für Bibliothekswesen» lipcsei folyóirat 1886-iki folyamában, a III. füzetben látott napvilágot.

Most, 24 év mulva, midőn ezen alkalmi cikkemet, az azóta a szakirodalomban napfényre hozott újabb, e szakfolyóiratban még fel nem használt adatokkal, illetőleg «*Attavantestől*» festett, újabban felderített négy ismeretlen Corvin-codexsel óhajtom kiegészíteni, legyen szabad, tekintettel, az első cikk megjelenésétől eltelt 24 éves időközre, annak tartalmát néhány szóval itt a következőkben recapitulálnom.

Venturi A. úr a berlini «*Kunstfreund*» említett 1885-ik folyamának 20-ik füzetében, a modenai esztei könyvtár Corvin-codexeinek számát *12-re teszi*, van pedig ott a *valóságban 15*, a mint ezt az «Ellenőr» 1878-ik évi junius 24-iki esti lapjában, és a «Magyar Könyvszemle» 1881-ik folyamában közölt bibliografiai jegyzékemben részletesen kimutattam (167—171. l.)

Ugyanő a modenai esztei könyvtár Attavantestől festett Corvin-codexei-nek számát 10-ben állapítja meg, van pedig ilyen a valóságban 5 signált-Attavantes («*Attavantes pinsit*») egykorú firenzei kéziratkereskedőtől származó bejegyzéssel és három nem signált, de Attavantes izlésében festett Corvin-codex, összesen tehát nyolcz. A Venturi úr által Attavantesnek tulajdonított: *S. Gregorii Papæ Dialogi* etc. című Corvin-codex *Francesco Antonio del Cherico* miniatortól van festve, a mint ezt más helyen és alkalommal kimutattam, a másik szintén Attavantesnek tulajdonított «*Origenes*» című Corvin-codexnek Attavantestől való származására nézve pedig ítéletemet még ma is, 24 év mulva, függőben kell tartanom. Marad tehát Venturi úrnak «a berlini *Kunstfreund*»-ban közölt modenai sorozatából: *nyolcz Attavantestől festett Corvin-codex*. Ezt a sorozatot a magam irodalmi jegyzeteiből, az «*Archæologiai Értesítő*» 1885-ik folyamában kiegészítettem, a következő 13 új, illetőleg ismeretlen, Attavantestől festett Corvin-codexsel, melyek könyvtárak szerint, az európai gyűjteményekben így oszlanak meg. Bécsben, az udvari könyvtárban van: 4; Pétervárott, a császári könyvtárban: 1; Stuttgartban, a kir. könyvtárban: 1; Párizsban, a Nemzeti könyvtárban: 1; Brüsszelben a kir. könyvtárban: 1; Velenczében,

a szent Márk könyvtárban: 1; Milanóban a grót Trivulzio könyvtárban: 1; Rómában, a Vatikáni könyvtárban: 1; Wolfenbüttelben, a Braunschweig-Lüneburg hercegi könyvtárban: 1; és Thornban, a gymnásium könyvtárában: 1 Attavantestől festett Corvin-codex, vagyis összesen 13, a Venturi úr nyolcz hasonló codexből álló sorozatával együtt: 21, vagyis az általam 1885-ben ismert *120 Corvin-codexnek hatodik része.*

A berlini «*Kunstfreund*» 1885-ik évi «Attavantestől festett Corvin-codexek» című, Venturi A. úr által ismertetett nyolcz codexet magában foglaló sorozatát, az «*Archæologiai Értesítő*» 1885-ik folyama kiegészítette *huszonegyre*, melyekből 13-at említett cikkemben, mint új adalékot részletesen ismertettem.

Azóta 24 esztendő mult el, majdnem egy negyed század. Ezen időszak az Attavantestől festett, ismeretlen Corvin-codexek felderítésére és visszaszerzésére kedvező volt. Ezen idő alatt a szakirodalomban négy eddig nem ismert, Attavantestől festett Corvin-codex került napfényre, melyekből kettő ma, a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona.

Ezt a négy, újabban napfényre került adalékot, melyekkel együtt az Attavantestől festett Corvin-codexek száma 21-ről 25-re emelkedik, óhajtom az Archæologiai Értesítőben jelen cikkemben ismertetni. A sorozatot ezen négy, új Attavantes-codex közt a *Marchese Carlo Trivulzio*, milánói könyvtárából származó, Attavantestől festett az a Corvin-codex nyitja meg, melyet a M. Nemzeti Múzeum 1886-ban, Ulrico Hœpli milánói antiquariustól 6500 frankért szerzett meg.

Ez volt az első Attavantestől festett Corvin-codex, mely a budai Corvina-könyvtár 1686-ik évi végleges pusztulása óta, Budavárának a törököktől való visszafoglalása alkalmával, a királyi palotában a könyvtár utolsó maradványai-ból Marsigli vezénylő tábornok által hadi zsákmányul ejtett mintegy 300 kéziratnak és nyomtatványnak a bécsi udvari könyvtárba történt bekebelezése óta, több száz évi bujdosás után, idegenből Magyarországra vásárlás útján visszakerült, az első Attavantes-codex, mely a Corvina pusztulása óta európai könyvpiaczon eladásra került s melyet a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága kedvező auspiciumok közt, meg tudott szerezni. A Magyar Nemzeti Múzeum első száz éves történetében ez volt a Pulszky-æra legkiválóbb és legértékesebb könyvtári szerzeménye, melyet csak a modenai két Corvin-codexnek (egy Attavantestől festett Chrysostomus és egy Francesco Antonio del Cherico firenzei miniator által festett Hieronymus) a bécsi udvari könyvtártól a Nemzeti Múzeum részére történt sikeres, a Múzeum annáleseiben magában álló, revindicálása mult felül, melylyel a Pulszky-æra nagyértékű külföldi hungaricák visszaszerzésére irányuló actiojában, könyvtári szerzemények tekintetében el érte fejlődésének culminatióját, s a múzeumi könyvtárt három elsőrendű, egész vagyont érő, műkincscsel gazdagította.

Az Ulrico Hœplitől szerzett, Attavantestől festett Corvin-codexnek a czíme és tartalma a következő:

1. *Joannis Damasceni Sententiae. Item Anselmi Archiepiscophi Catn. Monologium. Ejusdem Prologon Cur Deus Homo. De processione S. Spiritus De conceptu virginali.* Tehát szent atya theologiai tartalma latin munkája.

A kézirat ívrétben nagy fénynyel és pazar ornamentikával van kiállítva, 295 beirt levélből áll és eredeti jellemző Corvin-bőrkötéssel bír.

Két címlapja van miniatűrökkel és Corvin-féle emblemákkal, kilencz nagy initialeja miniatűrökkel és lapszéli diszítésekkel, hat kisebb initialéja miniatűrökkel és 300 polychromba foglalt kis arany initialéja. A címlap díszkezetéből kiemelkedik a D nagy initialé, mely a könyv szerzőjét: Joannes Damascenus-t ábrázolja.

A címlap alsó lapszélén levő Corvin-czímer felül van festve idegen címerrel, de az eredeti régi címer, az átellenben levő tiszta pergamen levélre lenyomódott s ezen a magyar pólyák, az apostoli kereszt, Dalmácia, az ezüst kétfarkú cseh oroszán és a szívpaizsban a holló határozottan láthatók.

Az első levél első lapján az eredeti, kék festékekkel írt signatura: «*Attavantes de Florencia pinsit*», ki van vakarva, de az írás körvonalai, ma is láthatók és elolvashatók.

A codex — tudtommal — szakszerűen ismertetve nincsen. Címlapjának chromolitografiai hasonmását közli Beöthy Zsolt: Képes Magyar Irodalom-történetében, eredeti nagyságban, azzal a különbséggel azonban, hogy az általa a múzeumi Damascenus Corvin-codex címlapjáról készített chromolitografiai facsimilében, nem azt a felülfestett idegen címert adja vissza, mely a codex címlapján volt akkor és valószínűleg van ma is, mikor azt a Nemzeti Múzeum Ulrico Hœpli milánói antiquariustól 1886-ban megvásárolta, hanem azt az eredeti, a facsimile számára külön restaurált, vagy reconstruált Corvin-címert, a milyen a Damascenus-Corvin-codexen eredetileg volt akkor, mikor az még Mátyás király könyvtárában volt, de nem akkor, mikor azt a Nemzeti Múzeum Hœplitől megvásárolta. A Corvina történetében külön fejezetet képeznek azok a Corvin-codexek, melyek: *a)* a címlapon idegen címerrel bírnak, de a könyvtáblákon jellemző Corvin-bőrkötésbe vannak kötve; *b)* azok a Corvin-codexek, melyeknek címlapján Mátyás király címere idegen címer fölé van festve, de melyek a táblákon, jellemző Corvin bőr-, selyem- vagy bársonykötést tüntetnek fel; *c)* azok a Corvin-codexek, melyekben az eredeti Corvin-czímer fölé idegen címer van festve, de a melyek az ornamentikában Corvin-emblemákkal, a táblákon pedig jellemző Corvin-bőrkötéssel bírnak, mely Corvinabeli provenientiajukat igazolja. Ismeretes, hogy a Corvina maradványainak a könyvtár pusztulása óta változó birtokosai a Corvin-codexeken volt eredeti Corvin-címert olykor, olykor a maguk címerével felülfestették. Ez a felülfestett címer az illető Corvin-codex habitusában és vándorlási történetében oly mozzanatot képez, melyet a szakférfiú az illető codex fejlődési processusában, a történeti hűség szempontjából figyelembe venni tartozik. A jelen esetben tehát oda concludálok, hogy a Damascenus-Corvin-codex címlapjának facsimiléjét, a codex vándorlási története szempontjából, — nézetem szerint — nem az eredeti Corvin-czímerrel, hanem úgy a mint van, a felülfestett idegen címerrel kellett volna reprodukálni.

Ez a felülfestett idegen címer okozta azt, hogy Hœpli milánói antiquarius a codex provenientiaját, mikor levélbeli előzetes tárgyalások közte és Nemzeti Múzeum közt folytak nem ismerte; s litografizott catalogusában, a

codexet «bellissimo codice» «stupenda bordurák»-kal, initialékkal és részletesen leírt ornamentikával kiállítottak mondta, de nem tudta, hogy az Mátyás könyvtárából származik, hogy kötése eredeti és hogy Attavantes signaturája van rajta, ezért csak mint elsőrendű renaissancekori fényes kiállítású kéziratot árusította. Végre előzetes levélbeli tárgyalás után a helyszínén néhány óra alatt megvolt kötve a vásár s 48 óra alatt a codex is a Múzeum tulajdonában volt. 1886-ban olasz antiquariusok még nem küldték elsőrendű ritkaságaikat megtekintésre amerikai amatőröknek.

Végül legyen szabad itt, az Attavantestől festett, de idegen címerrel felül festett Corvin-codex tárgyalásánál két dolgot kiemelnem. *Az egyik az*, hogy 32 évi, a viszonyokhoz képest hol több, hol kevesebb erélylyel és eredménnyel, de megszakítás nélkül, állandó ügyszeretettel a Corvina maradványainak felderítésére irányuló nyomozásaimban azt tapasztaltam, hogy valamint *az általam eddig 55 könyvtárban felkutatott és meghatározott 174 Corvin-codex közt* (köztük 3 egészen ismeretlen) általában, vannak kéziratok, melyekben a címlapon a Corvin-czímer a későbbi könyvbirtokos címerével van felülfestve, de a táblákon rajta van a codex jellemző Corvin-bőrkötése s a címlap ornamenticájában a tipikus Corvin-emblemák, úgy van ez különösen az Attavantestől festett, eddig napfényre került 25 Corvin-codexnél is, hogy azok közt is van három olyan codex, melyekben a címlapon a Corvin-czímer idegen címerrel van felülfestve.

Ezek: a) a bécsi udvari könyvtár *Theophylactus* etc. című Corvin-codexe, ivrében, két címlappal, a másodikban miniatűrökkel, Corvin-emblemákkal, címerekkel, 20 miniatűrös initialéval és az alsó *lapszélben, Mátyás király felülfestett címerével*. Ez az idegen felülfestett címer, az 1882-ik évi Országos könyvkiállítás «*Kalauzának*» meghatározása szerint: *a báró Werther családe*; a bécsi udvari könyvtár meghatározása szerint (L. Katalog der Miniaturen Ausstellung der k. k. Hofbibliothek. Harmadik kiadás 45. l.) *a «von Bergen»-családe* s dr. Weinberger W. meghatározása szerint *a Berg örgrófi családe*. (L. Dr. Weinberger W. Beiträge zur Handschriftenkunde. Die Bibliotheca Corvina. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften. Wien 1908. 159. köt. 6. sz. 71. ll.); b) a múzeumi könyvtár: *Joannes Damasceni Sententiae* című codexe, melynek a Corvin-czímer fölé festett idegen címer eddig meghatározva nincsen; és c) az olmczi főkáptalani levéltár tulajdonában levő: *Leonis Baptistae Alberti: De Re Aedificatoria* című codex, melynek címlapján a Corvin-czímer helyébe: *János király címere van festve. A másik dolog*, a mit ez alkalommal hangsúlyozni kívánok *az*, hogy az 1882-ik évi budapesti országos könyvkiállításon, hol a középkori és renaissancekori kézirat csoportot szerveztem, rendeztem, felállítottam, leirtam s arról a helyszínén a közönségnek naponkint délelőtt 11—1 óráig 6 hétig szemléltető előadást tartottam, hol a Corvina maradványaiból egy csoportban 65 eredeti Corvin-codex, nyolcz Corvin-fénykép és színes másolat, *tehát 73 Corvin-codex volt* eredeti címlappal és kötésben bemutatva, vagyis annyi, a mennyi a Corvina-pusztulása óta egy helyen együtt nem volt s talán nem lesz soha, ezen codexek közvetlen hat heti környezetében és tanulmányozásából ezen alkalommal oly eltörülhetlen impres-

siókat, impulsusokat nyertem és megfigyeléseket tettem, a minőket más, ki ily környezetben nem volt, nem nyerhet és nem szerezhethet soha; impressiókat, melyek eltörülhetlen nyomot hagytak lelkemben és emlékezetemben, tanulmányaimban hűséges kísérőim s melyek megújulnak bennem mindannyiszor, valahányszor a Corvina maradványainak tanulmányozásával foglalkozom. Ezek az impressiók a Corvin-codexek helyes elbírálásánál, meg fognak óvni engem úgy a tárgyszeretet *prædilectiójának* elfogultságától, mint a tulhajtott hyperkritika szélsőségeitől s megőrzik ítéletem tárgyilagosságát.

2. Az Attavantestől festett második Corvin-codexet ebben a sorozatban dr. Ábel Jenő egyetemi tanár, korán elhalt nagytehetségű barátom s a Corvina maradványainak rendszeres nyomozásában 1877 óta hűséges munkatársam, egyik olaszországi tanulmányútjában 1888-ban a pisai állami levéltárban fedezte fel s ezt a volterrai, szintén ismeretlen és dr. Ábel által felfedezett Corvin-codexsel együtt a «Magyar Könyvszemle», 1888-ik folyamában: «*Két ismeretlen Corvin-codex*» című értekezésében ismertette, hol a két ismeretlen Corvin-codex díslapjának fényképmásolatát is közölte.

Ez: «*Calderini Commentaria in Iuvenalem*» című, Attavantestől festett, két címlappal bíró, az ornamentikában miniatűrökkel, Corvin-emblemákkal, díszkerettel s Corvin-czímerrel ékesített Corvin-codex, mely az első levél 1-ső lapján (kék festéssel irt) a következő signaturát viseli: «*Attavantes de Florentia pinsit*». Kötése újabbkori fehér pergamenbőr, eredeti arany vágással. A codex címlapjának bal, heraldice jobb széléből, a felső és alsó medaillon kép ki van vágva.

A codex sokáig a pisai állami levéltárban volt letétben, hova azt egy pisai amateur oly czélból helyezte, hogy itt alkalom adtán elárusítsák. Volt idő, mikor a codexet meg lehetett volna az illető letéteményező családtagtól, a Múzeum számára szerezni. Dr. Ábel Jenő, mikor az Attavantesről írt Corvin-codexek című közleményemet az Archæologiai Értesítőben olvasta s látta, hogy az általam kiegészített, Attavantestől festett, Corvin-codexek sorozata a 21-ik számot már elérte, elnevezte említett cikkében a maga pisai felfedezését «*Huszonkettedik Attavantes-codexnek*», én azonban az Attavantes Corvin-codexek felderítésében és visszaszerzésében az időrendi sorrendet tartván szem előtt, e szerint a 22-ik sorszámot a múzeumi *Damascenus* című Attavantestől festett Corvin-codexnek adom s Dr. Ábel Jenő *Calderini Commentaria etc.* című Attavantes Corvin-codexe a sorrendben lesz a 23-ik.

3. A harmadik Attavantestől festett Corvin-codex (a sorrendben a 24-ik) jelenleg a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának tulajdona, a hová egy másik, Francesco Antonio del Cherico, firencei miniatortól fényesen kiállított, két címlappal bíró Corvin-codexsel együtt 1891-ben Ő Felsége ajándékából jutott.

Czíme: «*Chrysostomi Omeliae*», nagy ívrétben, 155 beirt levélen van kiállítva, egy fényes címlappal, mely díszkeretet képez, jobb és bal szélében két medaillonban foglalt miniatűr képet, az initialéban a V. betűben a munka szerzőjének mellképét, a keret felső szélében két címert, jobb szélében két címert és két Corvin-emblemát, bal szélében két címert, két Corvin-emblemát és az alsó lapszélben nagy gyémánt gyűrűben foglalva Mátyás király címe-

rét tünteti fel, két oldalról mesteri kivitelű guirlandon egy-egy szárnyas gyerekekkel.

A codex szövegében feltűnik a 103-ik levélen a polychron négyszegbe foglalt nagy V arany initialé, melynek két szárát két oldalt gyémánt gyűrűkből, Mátyás király egyik emblemájából alkotott láncz képezi, mely az arany V betűvel két oldalról összekapcsolva egy nagy M betűt alkot s a stuttgarti Attavantes-codex ily összetételű és alakú M. betűjére emlékeztet. Az initiale két oldalán látható gyémánt gyűrű-lánczon kívül, a gyémánt gyűrű előfordul még ennek az initialénak közepén is egymagában a gyémántkövel felfelé fordítva festve. A két codexnek következő története van.

1847 október 27-én Ferencz, modenai fejedelem s m. kir. herczeg, kinek Magyarországon nagy kiterjedésű uradalmi vannak, a magyar karoknak és rendeknek, a magyar országgyűlésen 1840—1847-ig évről-évre megújított, állandóan napirenden tartott s külön feliratban foglalt, V. Ferdinánd király által melegen felkarolt, magáévá tett s a külföldi udvaroknál a diplomacia útján nagy energiával támogatott kérelmére, a magyar nemzetnek, illetőleg a M. Nemzeti Múzeumnak, melynek már akkor külön palotája volt, az eszteri herczegek, modenai könyvtárának 17 Corvin-codexet biró gyűjteményéből, két értékes Corvin-codexet, egy Attavantestól festett Chryrostonust és egy Francesco Antonio del Cherico, firenzei miniaturtól festett XV. századbeli latin Corvin-codexet oly feltétel alatt ajándékozott, hogy ezekért, a modenai könyvtár az osztrák gyűjteményekben, állítólag Innsbruckban, egyik császári gyűjteményben lappangó «Régi (kéziratban fönmaradt) modenai krónikát», kapjon ellenértékül cserébe. A két Corvin-codex 1847 november havában rendes diplomatiái úton, kis ládikába csomagolva, Bécsbe meg is érkezett s Metternich Lothar herczeg állam-cancellár által, ki az egész revindikálási mozgalomban a magyarok ügyét melegen támogatta, addig is, míg a modenai herczeg által kívánt cserecodex az osztrák gyűjteményekben felkutattatik, ideiglenesen a bécsi titkos levéltárba lett elhelyezve. Aztán jöttek az 1847—1849-iki események, Metternich állam-cancellár bukása, a monarchiában új politikai aera, Európa politikai viszonyai új alakulása, Magyarországon a II-ik felelős magyar miniszterium kinevezése, Ő Felsége megkoronázása s a monarchia politikai viszonyainak átalakulása. A modenai fejedelem által ajándékozott két Corvin-codex pedig, az érdekeltektől elfelejtve a bécsi császári titkos levéltárban még mindig «ideglenes letétben» várta a további fejleményeket. Ekkor 1868 nov. 12 (tehát 21 évig), lovag Arneth Alfréd, a bécsi cs. és udvari titkos levéltár igazgatója, a cs. kir. főudvarmesteri hivataltól engedélyt kért és nyert arra, hogy az udvari levéltárban az utolsó években összegyűlt, azon kéziratokat, melyeknek nincs történeti tartalmuk, az udvari könyvtárban lévő XIII—XVIII. századbeli, leginkább Magyarország történetére vonatkozó eredeti okmányokért (archivaliákért) becserélje. E célból összeállította az általa az udvari könyvtárnak cserébe felajánlott kéziratok jegyzékét, melyben a két modenai Corvin-codex is 1., 2. szám alatt voltak felsorolva. A tárgyalások a bécsi cs. és kir. főudvarmesteri hivattal, továbbá a cs. és kir. titkos levéltárral és a cs. és kir. külügyminiszteriummal 1868 nov. 12-én kezdődtek és 1869-ben nyertek befejezést s az lett az ered-

ményök, hogy az udvari levéltár 78 kötet codexe, (köztük a modenai fejedelem által 1847 okt. 27-én ajándékozott két Corvin-codex is, az udvari könyvtárba került, mely viszont nagyszámú XIII—XVIII. századbeli eredeti okleveleket adott az udvari levéltárnak csere fejében.

Érdekes e tárgyalásokból a bécsi udvari könyvtárnak a cs. kir. főudvarmesteri hivatalhoz intézett következő felterjesztése, melynek lényeges részét eredetiben dr. Birk Ernő könyvtári igazgató 1869 február 17-iki felterjesztéséből a következőkben adjuk:

$\frac{267}{\text{H. B.}}$ 869

«Im Ganzen 78 Nummern Handschriften in 89 Bänden; laut beiliegenden Verzeichnisz. *Von besonderen Werthe für die k. k. Hofbibliothek sind die beiden ersten Nummern, 2 aus der Bibliothek des Königs von Ungarn, Mathias Corvinus stammende, reich vezierte Pergamenhandschriften mit trefflichen Miniaturen der Florentiner Schule der 2-ten Hälfte des XV. Jahrhunderts. Da die kaiserliche Hofbibliothek seit den ersten Tagen ihres Bestandes schon den grössten Theil der berühmten Corvinischen Bibliothek unter Ihre Cimelien zählt, so würde der Zuwachs dieser trefflich erhaltenen Manuscripte eine höchst wünschenswerthe Bereicherung der Handschriften-Sammlung bilden.»*

Erre 1869 febr. 29-én a császári és kir. külügyminiszterium és a cs. kir. főudvarmesteri hivatal felhatalmazta a cs. és kir. udvari titkos levéltár és a cs. és kir. udvari könyvtár igazgatóságát, hogy a javasolt cserét kölcsönösen hajtsák végre.

Így került a két modenai eredetű Corvin-codex a bécsi császári udvari könyvtár birtokába, hol azok 1875-ben, a bécsi udvari könyvtár nyomtatott catalogusában (Tabulæ Codicum etc.) 13'697 és 13'698 sz. alatt, mint az udvari könyvtár tulajdona a maga rendje és módja szerint be lettek lajtsromozva s a kutató közönség használatára bocsátva. A nyomtatott catalogus signaturája alapján használtam én is a két codexet 1879-ben, (1878-ik évi modenai tanulmányutam után) az udvari könyvtárban s 1882-ben a budapesti országos könyvkiállítás számára, a bécsi udvari könyvtár többi Corvin-codexével együtt, én kértem be a kiállítás céljaira.

Nálunk Magyarországon 1868-ban került először szóba a két modenai Corvin-codex ügye a Magyar Tudományos Akadémiában, midőn dr. Rómer Flóris, az Akadémia II. osztályának febr. 3-án tartott ülésén Simonyi Ernő külföldön tartozkodó hazánkfíának, az általa az európai könyvtárakban megvizsgált és szakszerűen leírt Corvin-codexekről szóló jelentését bemutatván, ebből a Magyar Tudományos Akadémiának tudomására hozta: «*hogy a modenai könyvtárnok állítása szerint, az 1843/44-iki vagy 1847/48-iki országgyűlések által a modenai fejedelemtől Corvin-codexek kérettek volna s hogy kettőt belőlük el is küldöttek Magyarországba, de ezeknek holléte most nem tudatik*»*

Ezen a nyomon ment 1869-ben dr. Rómer Flóris Modenába és az Esztei

* A. M. T. Akadémia Értesítője, 1868. 39. l.

hercegek ottani könyvtárában, Simonyi Ernő irodalmi jegyzeteit és szakszerű leírását összehasonlítván a könyvtár 13 Corvin-codexével, s kutatásainak eredményéről a Magyar Tudományos Akadémia 1869. nov. 16-án tartott osztály ülésén számolt be.*

Jelentéséből fontossággal bír reánk nézve a modenai könyvtári krónikának egyik pontja, mely a magyar országgyűlésnek 1847-ben ajándékozott két modenai Corvin-codexről szól s eredetiben szóról szóra így hangzik :

«F. 9. Ottobre 1847. furono per ordine ducale consegnati al ministro degli affari esteri Marchese Giuseppe Molza due codizi Mss. in pergameno già spattanti a Mattia Corvino re d' Ungheria, il primo de quali contiene una lettera di S. Giovanni Chrysostomo sopra lettere a Timotese ecc., il secondo altra lettera di S. Girolamo sulla lettera ai Galati ecc., onde essere messi a disposizioni di S. M. F. per spedirgli alla dieta d' Ungheria.»

Ezt az adatot Rómer Flóris minden megjegyzés nélkül közli, de azt, hogy a Magyarországra küldött két Corvin-codex hova került és melyik könyvtárban van elhelyezve ez idő szerint, egy szóval sem említi.

Simonyi Ernő 1868-ik évi jelentése csak általában két Corvin-codexről szól, dr. Rómer Flóris 1869-ik évi modenai kutatásai felderítik a két Corvin-codexnek címét is, melynek alapján ezeknek további nyomozása meg volt indítható, de arról, hogy ezek a codexek most hol keresendők, nem szólnak.

Úgy vagyok értesülve, hogy ez időtájtban Simonyi Ernő és Rómer Flóris adatai alapján, Toldy Ferencz kezdeményezésére, a magyar kir. kormány, a bécsi császári udvari könyvtárban tett valami lépést Mátyás király könyvtárának maradványai ügyében, ez azonban akkor eredményre nem vezetett.

Giuseppe Campori, az esztei könyvfestőkről szóló értekezésében (Il miniatori degli estensi), mely a modenai történelmi társulat «Atti e Memorie» című vállalatában 1872-ben megjelent, Mátyás király könyvtárának miniatúráiról tárgyalván, kiterjeszkedik az Eszteiek modenai könyvtárában lévő Corvin-codexek miniatúrái is, kikről nagy elismeréssel szól. Felemlíti azután, hogy a modenai könyvtár Corvin-codexeiből, a modenai fejedelem 1847-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak két fényes példányt ajándékozott, melyek valóban meg is érkeztek Bécsbe, s ott valószínűleg visszamaradtak. Campori az ajándékozott két Corvin-codex körülményeit s a modenai fejedelem intencióját a modenai könyvtár hiteles adatai alapján így adja elő.

«Nell anno 1847 l'Imperatore d'Austria nell'intento di gratificarsi l'animo degli Ungheresi, fece richiedere ufficialmente questi codici al duca di Modena, al quale per titolo che portava di Principe Reale d'Ungheria, diceva il messaggio del ministro Kollowrat, doveva tornar grata l'occasione di compiacere a quel popolo, che avrebbe dato ricetto nel suo Museo nazionale a quelle gloriose memorie dell'illustre Mattia Corvino. Il Ministro a rendere più giustificata l'irragionevole domanda concludeva senza alcuna cognizione dei fatti, che in quella cessione non doveva vedersi che una semplice restituzione (il ne s'agit d'ailleurs que d'une restitution). Il principe non potendo contrastare in tutto

* Megjelent az Arch. Értesítő 1870. 14. és 15. számában.

all' imperiale desiderio, ordinó che due di quei codici, che per l'avvedutezza dei bibliotecarii furono i meno pregevoli, si spedissero a Vienna dove effettivamente andarono e dove probabilmente rimasero.»

E szerint a két modenai Corvin-codex adományozását politikai magasabb tekintetek hozták létre s Campori az első, ki valószínűnek tartja azt, hogy a codexek Bécsben visszamaradtak.

Hasonlóképen adja elő a két Corvin-codex történetét a modenai könyvtár hivatalos monographiája, mely «*Cenni Storici della R. Biblioteca Estense in Modena*» cím alatt, Modenában 1873-ban jelent meg.

Midőn 1878-ban a modenai esztei könyvtár, körülbelül 3000 kötet kéziratának, különösen pedig a könyvtár *gyűjteményében őrzött 15 Corvin-codexnek megvizsgálására* megbízást nyertem, ezt az alkalmat felhasználtam arra is, hogy a modenai állami levéltárban lévő, a modenai fejedelem által 1847-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott, de tévedésből a bécsi udvari könyvtárba került, két modenai Corvin-Codexre vonatkozó diplomatai levelezéseket is felkutassam, lemásoljam, az ezekre vonatkozó más irodalmi és bécsi udvari levéltári és könyvtári adatokkal kiegészítsem s alkalmas időben, ha az összes az ügyre vonatkozó adatok birtokomban lesznek, egy emlékiratba foglalva illetékes helyen a Magyar Nemzeti Múzeum érdekében értékesítem.

Az adatok gyűjtése 1878—1890-ig tartott. Végre e sorok írója 1890 febr. 1-én s 1891 január 2-án abban a helyzetben volt, hogy két emlékiratban összefoglalta a két modenai Corvin-codexre vonatkozó összes adatokat s Pulszky Ferencz múzeumi igazgató 1890 február 5-én és 1891 január 6-án kelt megokolt felterjesztésére, gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter 1891 ápril havában tett meleg ajánlatára a király Ő Felsége 1891 május 6-án 2756. számú legfelső elhatározásával elrendelte, hogy a két modenai eredetű Corvin-codex, melyeket Ferencz modenai fejedelem 1847-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott, de melyek tévedésből 1869 febr. 29-én a bécsi udvari könyvtárba kerültek s itt a könyvtár katalógusába 13.697. és 13.698. szám alatt be lettek lajstromozva, a könyvtár katalógusából és leltárából kikebeleztesse s mint ő Felsége legmagasabb ajándéka a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományoztassanak.*

Így jutott az Attavantestől festett Chrysostomus-Corvin-Codex, a másik, Francesco Antonio del Cherico miniator által festett Hyeronimus Corvin-codexsel együtt a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába.

Végül megjegyzem, hogy a modenai esztei könyvtárban az összes kéziratokat, kevés kivétellel, a XVIII. században nem tudni mi okból, barna bagaria bőrbe újra átkötötték s régi eredeti egykorú kötést, nagyon keveset találtam a könyvtárban. A Corvin-codexek is új, XVIII. századbeli bőrkötésben vannak. Azelőtt eredeti Corvin-bőrkötésük volt, a mint azt egy véletlenül hirmondónak megmaradt *Dionysius Ariopagita* című, eredeti Corvin-bőrkötéssel és Corvin-czímerrel bíró codex tanúsítja. Érdekes azonban a megújított kötéseknél

* L. Csontos János: Két modenai Corvin-codex története. Modenai és bécsi eredet levéltári kutatások alapján felderítve. Budapest, 1893. 8 r. 68 l. Két fénykép hasonmással.

az, hogy a kéziratok régi *vágását* érintetlenül az új átkötésnél meghagyták s ezzel együtt illesztették be a codexeket barna, minden dísz nélküli bagaria bőrbbe, melynek hátára rá van préselve az esztei fejedelmi ház arany címeres oroslána.

4. A 4-ik Attavantestől festett Corvin-codex, mely az eddig felkutatott Attavantes Corvin-codexek sorrendjében a 25-ik, az olmczi főkáptalani levéltár birtokában van, honnan a brünni 1898-ik évi könyvkiállításon lett először bemutatva, a kiállítás catalogusában röviden ismertetve és címlapja a bécsi cs. és kir. iparművészeti múzeum kiadásában, a Scala A. szerkesztésében megjelenő: *«Kunst und Kunst Handwerk»* 1898-iki folyamában megjelenő havi szakfolyóiratban (248—254 ll.) reducált nagyságú *«Lichtdruck»*-ban, reprodukálva, mely hasonmásról azonban a magyar szakirodalom nem vett tudomást. A codex *«Leonis Baptistae Alberti De Re Aedificatoria»* című munkáját tartalmazza, Attavantestől van festve, két fényes címlappal bír, Corvin-emblemákkal, medaillonba foglalt miniatür képekkel, nagyobb és kisebb initialékkal, gazdag lapszéli díszítésekkel van ékesítve s a táblákon jellemző Corvin-bőr-kötést tüntet fel. A díszítési motívumok az Ornamentikában az építészet köréből vannak véve. A codex egyik tulajdonosa, valamikor *Filipecz János váradi püspök* volt, a mint ezt a kéziratban levő sajátkezű bejegyzése tanúsítja. Nagy ívrétben 210 beirt levélből áll. Colophonjában firenzei származású könyvmásolója magáról így ír; *«Deo salutari meo semper gloria et gratie. Presbiter Franciscus Collensis Scripsit Florencie.»* A codex díszítési karakterében Attavantes ornamentikájának stílje nyilvánvaló, a címlapokon lévő Corvin-emblemák azonban, részint bemázolva, részint kivakarva fordulnak elő a címlapon. Érdekes a második címlap alsó lapszéli díszítésében a Corvin-czímer, melyből az eredeti Corvin-jelvények ki vannak vakarva s ezek helyébe más idegen címer van festve, mely lángokból kiemelkedő, álló farkast mint főcímeralakot mutat. A Corvin-czímer két oldalán lévő eredeti geniuszok a bőségszaruval együtt meg vannak hagyva, valamint a Corvin-czímer fölött volt eredeti arany lemez korona szintén sértetlenül megmaradt, csak a harmadik könyvbirtokos címeréből a főcímeralak lett az Corvin-czímer helyébe az eredeti arany lemez korona alá festve, melyet két oldalról két geniusz a bőségszaruval, mint címertartó vesz körül. Tekintve, hogy a Nemzeti Múzeum körégiségtárában, a Szapolyai-család címere gyanánt (az alsó Corvin-folyosón) vörös márványban egy álló farkas törzse csakugyan mint Szapolyai János címere szerepel, továbbá, hogy a Szapolyai-család egyik címerében az álló farkas törzse csakugyan mint Zápolya-czímerjelvény fordul elő, az olmczi főkáptalan Attavantestől festett Leonis Baptista című Corvin-codexén levő idegen címert, abban a helyzetben, a melyben jelenleg, a meghagyott arany lemez koronával és a két címertartóval van, János király címerének tartom. A Corvin-codex második címlapját, *Julius Leisching*: a brünni iparművészeti múzeum által 1898-ban rendezett könyvkiállításról a Scala A. fent említett havi folyóiratban írt ily című cikkében: *«Ueber die Einrichtung, den Zweck der Buchausstellung im brünner Gewerbe Museum»* ismertette, hol a *«Leonis Baptistae de Architectura»* című codex címlapjának hasonmását is közölte. Ezen ismerte-

tésről és a hasonmásról tudomást vett a lipcsei «Centralblatt für Bibliothekswesen 1898-iki folyama is. (336—337.)

Végül megjegyzem, hogy a modenai esztei könyvtárnak is van egy: «*Leonis Alberti De Re Aedificatoria*» című, 256 levélből álló, szintén igen fényes kiállítású Corvin-codexe, egy címlappal és 10 lapszéli diszítéssel festve, de ennek ormamentikája Attavantes modorától egészen eltér s arany kalászkok, mezei virágok s ragyogó arany bogycsokból van kombinálva. Kiemelem, hogy a codex lapszéli diszítései közt, a csúcsos gyémánt gyűrűt tartó fekete holló, *félíg kifeszített szárnyakkal* fordul elő és pedig úgy a szívpaizsban, mint a lapszéli diszítésben mint önálló emblema.

Ezzel az Attavantes codexszel az Attavantestól festett, eddig felkutatott Corvin-codexek száma ki van merítve. Magán könyvtárakban azonban még ma is lehetnek lappangó példányok, melyeknek felkutatását a jövő nyomozásoktól várjuk.

Végül legyen szabad itt megjegyezmem, hogy Attavantes — mint ez általában ismeretes — Mátyás királyon kívül, más mecénások számára is dolgozott s dolgozott mint miniator, Mátyás király halála után még sokáig, de az általa 1490 után, vagyis Mátyás király halála után festett, új megrendelésű kéziratoknak a Corvinához semmi közük sincs. Így 1494-ből a firenzei állami levéltárban fönmaradt egy Attavantessel kötött szerződés, melyet Cipriani Ser Rici firenzei polgár és kereskedő egyrésztől, másrésztől Vantes Gabrielis Attavantis miniator 1494 ápril 23-án Carsidoni Antonio di Giovanni firenzei közjegyző előtt kötöttek, egy VII kötetes biblia festése iránt, melyben abban az esetben, ha Attavantes a kikötött terminust be nem tartja, 500 lira bánatpénz megfizetésére kötelezi magát. Az Attavantestól 1494—1497-ig festett hét kötetes biblia a lisszaboni királyi könyvtárban van, de Corvina maradványaihoz nem tartozik. L. Piere Arnaudet, Correspondent de la Société de Antiquaires de France. Etudes sur Attavante et Son Ecole. Attavante e La Bibbe de Belem. Extract du Bibliographe moderne 1898, no. 6. Paris, Alph. Picardet Fils. Libraires Editeurs. 82. Rue Bonaparte 82. 1899. 8° 16 lap.

Budapest, 1909. márczius elején.

Csontos János.

DIPTYCHONOS TERRACOTTA SZOBOR.

A diptychon ábrázolása olyan ritkaságszámba megy az ókori szobrászati alkotások közt, főleg a régibb korban, hogy minden fajta alkotást, egyéb értékétől és érdekességétől függetlenül, tisztán ezen okból is érdemes számon tartanunk. A mi példányunk nem tolható ugyan vissza nagyon régi korba, a mikor még ritkább az ilyen ábrázolás: stilusa és egyéb külső körülmények a IV. századba vagy még valamivel későbbi korba utalják; de a mit érdekességéből viszonylagos újabb kelete levon, azt kipótolja azon tény, hogy női alak: már pedig író és olvasó nők ábrázolása nemcsak a szobrászatban, hanem a váza-képeken is még sokkal ritkább, mint hasonló foglalkozású férfiaké.

A mi kis terracottaszoborcánk a bécsi császári Antiken-kabinettt tulaj-